MARMARA

TÜRKİYE-ALMANYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ZEITSCHRIFT FÜR DEUTSCH-TÜRKISCHE STUDIEN

Cilt / Band: 4 Sayı / Nr.: 1-2

2015

ISSN 2147-4176

MARMARA ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINI

PUBLIKATION DES ZENTRUMS FÜR DEUTSCH-TÜRKISCHE BEZIEHUNGEN DER MARMARA UNIVERSITÄT

MARMARA

TÜRKİYE-ALMANYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ZEITSCHRIFT FÜR DEUTSCH-TÜRKISCHE STUDIEN

ISSN 2147-4176

Cilt / Band: 4 Sayı / Nr.: 1-2 2015

İçindekiler / Inhalte Sayfa / Seite

- XVIII. Yüzyılda Kaleme Alınan Avrupa Layihalarında Almanya'ya Dair Bilgiler • *Uğur DEMİR* **1**
- Türcken, Mohren und Tartaren. Muslime in Brandenburg-Preußen.“ Eine Ausstellung im Kontext wissenschaftlicher Diskurse • *Stephan THEILIG* **27**
- XVI. Yüzyılda Avrupa'daki Osmanlı Esirlerin Kurtarılması Meselesine Dair Bazı Gözlemler • *Ahmet ÖNAL* ……..... **39**
- Zur Geschichte der krimtatarischen Reiterpulks des Russländischen Imperiums (1784–1918) • *Temur KURSHUTOV* ……..…….. **57**
- Das Erbe des Paschas von Magdeburg: Eine Flucht als Interkulturgeschichte und ihre Folgen im Kontext von interdisziplinärer Forschung und Lehre • *Mieste HOTOPP-RIECKE* **65**
- Kitap İncelemesi: Üniversite Gençliğinde Avrupa Birliği Algısı - Marmara Üniversitesi 2004 ve 2014 Anketlerinin Bir Değerlendirmesi / Yazarlar: Emirhan Göral, Lale Özdemir, E. Serra Yurtkoru, Muzaffer Dartan • *Fatmanur KAÇAR* …..... **79**
- Book Review: The Influence of the European Union on Turkish Foreign Policy / Author: Özlem Terzi • *Sezgi ERDOĞAN* …..…… **85**
- Makale Yazım Kuralları / Hinweise für Autoren …….. **91**

XVI. YÜZYILDA AVRUPA'DAKİ OSMANLI ESİRLERİN KURTARILMASI MESELESİNE DAİR BAZI GÖZLEMLER

Ahmet ÖNAL[*]

Özet

Osmanlı tebaasından birçok kimse 16. yüzyılda Avrupalıların eline esir düştü. Bu esirlerin kurtarılması, devletin önemli mesele ve meşgalelerinden birisiydi. Osmanlı arşivleri, bu konuda zengin malzeme temin etmektedir. Bu makalede Osmanlı arşiv kaynakları merkeze alınarak 16 yüzyılda Avrupa'daki Osmanlı esirlerinin kurtarılması meselesine dair bazı gözlemler paylaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa, Osmanlı esirleri, Osmanlı arşivi*

EINIGE FESTSTELLUNGEN ÜBER DIE BEFREIUNG DER OSMANISCHEN GEFANGENEN IM 16. JAHRHUNDERT IN EUROPA

Zusammenfassung

Viele osmanischen Bürger wurden im 16. Jhr. von den Europäern in Gefangenschaft gehalten. Die Befreiung der Gefangenen war eine der wichtigsten Angelegenheiten des Osmanischen Reiches. Die osmanischen Archive bieten viele Materialien zu diesem Thema. In diesem Beitrag sollen Quellen des 16. Jhr. aus dem osmanischen Archiv, die sich mit den Kriegsgefangenen und deren Befreiung aus Europa befassen, zur Analyse herangezogen werden.

Schlüsselwörter: *Osmanisches Reich, Europa, osmanische Gefangene, osmanisches Archiv*

[*] Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: ahmet.onal@bilecik.edu.tr

Giriş

Avrupa'daki Osmanlı esirleri, modern tarihçilerin günden güne artan bir şekilde ilgisini çekmektedir. Mamafih bu ümit verici entelektüel ilgiyi rağmen meselenin hâlâ Osmanlı ülkesindeki Avrupalı esirler konusu kadar ele alınmış ve aydınlatılabilmiş olduğunu[1] söylemek mümkün değildir.

Bu makale kapsamında, arşiv vesikaları merkeze alınarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. asırda Avrupalılara esir düşen tebaasının hürriyetlerine kavuşmalarında devlet olarak ne gibi roller üstlendiğine dair bazı gözlemler paylaşılacaktır[2]. İncelenecek dönem için konunun bu şekilde sınırlandırılmasında iki husus belirleyici olmuştur: Devletin, esir düşen tebaasına yönelik bir ilgisinin olup olmadığının anlaşılması ve bunun tespiti için Osmanlı arşiv kaynaklarının kıymetinin ortaya konulması. Zira Osmanlı esirleri ile ilgili araştırmalar genel itibariyle onların Avrupa'daki hayatları ile sınırlandırılmış ve belki de bu yüzden çalışmalar hemen tamamiyle Avrupa kaynakları yahud Avrupa'daki Osmanlı kaynakları ışığında yürütülmüştür. Esasen benzer bir durum, Türkiye'deki Avrupalı esirlere dair araştırmalar için geçerlidir. Bu konuda da Osmanlı kaynaklarından sahip oldukları kıymet nispetinde istifade edilmemiştir.[3]

---

[1] Mesela 16. yüzyıla Osmanlı topraklarındaki Avrupalı esirler ve kölelerin kaleminden çıkmış bazı anlatılar için bk. Macaristanlı György, *Türkler, Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme*, çev. Lale Aslan Özcan, İstanbul 2009; Cristóbal de Villalón, *Türkiye Seyahati, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İstanbul, 1557 yılında Bir Elyazması, Osmanlılara Esir Düşen Pedro'nun Anıları*, çev. Yeliz Demirören, İstanbul 2011; *Osmanlı'da Bir Köle, Brettenli Michael Heberer'in Anıları (1585-1588)*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2003; Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında, Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010; Baron V. Vratislav, *Baron Vratislav'ın Anıları, XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1998. Daha geç tarihli anlatılar için bk. A*vrupalı Esireler ve Müslüman Efendileri, "Türk" İllerinde Esaret Anlatıları*, der. İrvin Cemil Schick, İstanbul 2005. Bu konuda genel bir değerlendirme için bk. Eric R. Dursteler*, İstanbul'daki Venedikliler, Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, çev. Taciser Ulaş Belge, İstanbul 2012; Nabil Matar, *Keşifler Çağı'nda Türkler, Mağripliler ve İngilizler*, çev. Hasan Baktır- Mustafa Kırca, İstanbul 2012; Özlem Kumrular, *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni, Türk Korkusu*, İstanbul 2008; Özlem Kumrular, *İslam Korkusu, Kökenleri ve Türklerin Rolü*, İstanbul 2012.

[2] Bu konu tarafımızdan, Uğur Demir ile birlikte, daha geniş bir kapsamda çalışılmaktadır. Bu sebeple, işbu makalede, seçilen başlıklar doğrultusunda, arşiv vesikalarının yalnızca bir kısmı ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı tarih yazıcılığında az sayıda emsali bulunan esaretnâme türündeki eserler de makalenin kaynakları dışında tutulmuştur. Osmanlı esaretnâmeleri hakkında malumat için bk. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2014, s. 166-167; Haluk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Serüzeşt-nâmeler*, İstanbul 2009, s. 17 vd.

[3] *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centruries)*, ed. Gezá Dávid-Pál Fodor, Leiden-Boston 2007 isimli ve toplam 12 araştırmacının makalelerini ihtiva eden eser, esaret ve kölelik çalışmalarında Avrupa ve Osmanlı kaynaklarının birlikte kullanılmasıyla meseleye bakış açısının nasıl

Ahidnâmeler

Devletler arasındaki anlaşmalar, esir ve kölelerin karşılıklı iadesi meselesinin hukukî zeminini oluşturmaktır. Bu münasebetle öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. asırda Avrupa'da en fazla karşı karşıya geldiği iki devlet olan Habsburg İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti'ne verdiği ahidnâmelerde konunun nasıl düzenlendiğinin incelenmesi gerekmektedir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Habsburglara verdiği 23 Şaban 954/8 Ekim 1547 tarihli ve beş yıl süreli ahidnâmede, alınan esirlerin geri verilmesine yönelik doğrudan herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. İlk olarak, 1 Zilhicce 969/2 Ağustos 1562'de İstanbul'da yazıya dökülen ve sekiz yıl geçerli olması öngörülen, Kayser Ferdinand'ın uzun itirazlardan sonra kabul ettiği ahidnâme-i hümâyûnda bu konu ele alınmıştır. Kayserin teklifiyle, iki devlet arasında dostluk duyulduktan ve yürürlüğe girdikten sonra her iki hükümdarın beylerinin ve diğer adamlarının, karşı taraftan aldıkları esiri geciktirmeyip ve kıymet talep etmeyip zararsız ve ziyansız iade etmesi kararlaştırılmıştır.

Ayrıca 1562 ahidnâmesinde, hâlihazırdaki bazı esirlerin iadesi konusunda hususî bir durum da göze çarpar. Ahidnâmede nakledildiğine göre Kayser Ferdinand, elçisi Busbecq aracılığıyla, Osmanlı askerlerinin elindeki bazı esirlerin iadesini istemişti. Hâlbuki adı geçen esirler, daha elçi bu talebi iletmeden önce kendi rızalarıyla büyük miktarda para ve bazı esir Osmanlı askerlerini vermeyi vaadederek şahsen padişahtan serbest bırakılmalarını rica etmişler, ancak Kanunî bu kimselerin suçları hiçbir şekilde serbest bırakılmamalarını gerektirecek kadar ağır olduğundan tekliflerini dikkate dahi almamıştı. Ahidnâmede Kanunî, şimdi bu esirleri, kayserin hatırı için ve "Müslümanlardan esir düşenlere himayesi olduğuna binaen" iade edeceğini belirterek ince bir diplomatik dil kullanmıştır. Söz konusu esirler, kendi hürriyetlerine mukabil esratetten kurtarmayı vaadettikleri Osmanlı esirlerinin İstanbul'a gönderilmesi için Busbecq'e teslim olunmuştur.

Kayser Ferdinand'dan sonra Habsburg tahtına oturan II. Maksimilyan'ın sulhün yenilenmesi talebi üzerine hazırlanan 15 Recep 972/16 Şubat 1565 tarihli ahidnâmede, iki tarafın dostluk zamanlarında birbirlerinden aldıkları esirleri bedelsiz olarak serbest bırakması hükmü aynen muhafaza edilmiştir. Lâkin 1562'den başlamak üzere sekiz yıllığına verilen bu ahidnâme yürürlüğe girmemiş, Kanunî Sultan Süleyman 1566'da Sigetvar seferine çıkmıştır.

---

zenginleşebileceğini ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak yine de bu eserdeki makaleler tek tek incelendiğinde, kaynak kullanımında Osmanlı arşiv vesikalarının daha geri planda kaldığı görülmektedir.

Kanunî'nin Sigetvar'da vefatıyla Osmanlı tahtına geçen II. Selim'in II. Maksimilyan'a verdiği Evail-i Ramazan 975/29 Şubat-9 Mart 1568 tarihli ahidnâmede esirlere dair öncekilerden daha geniş bir düzenleme yapılmıştır. 1 Receb 975/1 Ocak 1568'den başlamak üzere yine sekiz yıl câri olacak ahidnâmeye göre, dostluk zamanında iki tarafın reayasından esir alınıp "asker halkından" birinin elinde bulunanlar, herhangi bir işte kullandırılmayıp, satılmayıp ve birisine hediye edilmeyip bedelsiz olarak memleketine gönderilecekti. Bu esir sahiplerinin durumu araştırılacak, şayet dostluğu bozup zorla veya çalmak suretiyle karşı taraftan esir temin ettikleri ortaya çıkarsa ağır şekilde cezalandırılacaklardı. Esirci taifesi, iki devlet arasındaki dostluk câri olduktan sonra sınırlarda gezip esir almayacak, alırlarsa yakalandıklarında şiddetle cezalandırılacak ve ellerindeki esirler memleketlerine gönderilecekti. Düşmanlık zamanlarında esir düşüp, zindana atılan ve ayaklarına demir takılan kimseler kaçıp kurtulduklarında iki taraftan da bu kimselerin iadesi talep edilmeyecekti. 1568 ahidnâmesi, yüzyılın sonundaki büyük savaşa kadar süresi bittiğinde her defasında yenilenmiş, esirler konusundaki hükümler aynen muhafaza edilmiştir[4].

Osmanlı padişahlarının XVI. yüzyılda Venedik'e verdikleri ilk ahidnâme olan 1503 tarihli ahidnâmede de iki devletin birbirlerinden alacakları esirlere dair genel bir izahat yoktur. Sadece sulh görüşmeleri sırasında Anabolu'daki Venediklilerin Mora'daki Osmanlı sipahi ve subaşılarından; Osmanlıların ise Venedik gemi ve sahillerinden aldıkları esirlerin iadesi kararlaştırılmıştır. Yine de ahidnâmede, iki taraftan karşılıklı olarak birbirlerinin kaleleri, toprakları ve gemilerinin yanı sıra tebaalarına da verilecek zararın tazmini kabul edilmiştir ki, bu hüküm aynı yüzyıldaki müteakip bütün ahidnâmelerde tekrarlanacaktır. Doğrudan taraflardan birine esir düşenlerle ilgili ilk düzenleme Kanunî'nin cülusundan sonra Venedik'e verilen ahidnâmeyle yapılmış. Buna göre Venedik, denizde kendilerine saldıran harami ve levend gemilerinde ele geçireceği esirleri eksiksiz ve sağ salim iade edecek ve padişah da bunları cezalandıracaktı. Osmanlı hükümeti ise, Venedik'e tâbi adalardan alınıp Anadolu ve Rumeli'de satılan esirlerden Müslüman olanlar haricindekileri, memleketlerine gönderilmek üzere balyosa teslim edecekti.

Tazmin hükmü gibi bu son düzenleme de Venedik'e verilen müteakip ahidnâmelerde muhafaza edilmiştir. Ayrıca buna ilaveten 1567 ahidnâmesinde Venediklilerin esir aldıkları levend ve haramileri iade etmede gönülsüz davrandığı belirtilerek, şimdiye kadar bu esirlerden geri verilmeyen kimseler varsa onların gönderilmesi hassaten vurgulanmıştır. Kıbrıs'ın fethi sonrasında verilen 1573 ahidnâmesinde de savaş döneminde iki tarafta haps ve esir edilen tüccarların malları iade ve varsa zararları tazmin edilerek serbest bırakılmaları maddesi yer almıştır. 1575 ahidnâmesinde ise iki devlet arsındaki dostluk zamanlarında alınan

[4] Bu ahidnâmelerin metin ve tahlileri için bk. Yusuf Alperen Aydın, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001; Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006.

esirler hususunda ahidnâmelerdeki şartların aynen geçerli olduğu, fakat düşmanlık dönemlerinde alınacak esirleri sahiplerinin isterlerse para karşılığında salıverme, isterlerse bir işte kullanmakta serbest olacakları hükme bağlanmıştır[5].

Bugün gerek Türk gerekse Venedik ve Avusturya arşivlerinde, muhataplarından ahidnâmeler gereği memleketlerindeki Osmanlı esirlerini iade etmelerini isteyen padişahlar, veziriazamlar, beylerbeyi ya da sancakbeyleri tarafından yazılan pek çok belgeye ulaşmak mümkündür. *Mühimme Defterleri*'nden birkaç misal vermek gerekirse, 1565 ahidnâmesi kayserin elçisine yeni teslim edildiği sırada, Kanunî, bir nâme ile II. Maksimilyan'dan, orada esir tutulan Hacı Sinan, Âmiloğlu Tâceddin ve Hüseyin Ağaoğlu'nu muahede gereği hürriyetlerine kavuşturmasını istemiştir[6]. II. Selim, Budin'de padişaha ait vergileri toplarken esir alınan Hasan'ın geri verilmesine dair kaysere birkaç name göndermiştir. Buna rağmen adı geçen kimsenin serbest bırakılmaması üzerine Budin beylerbeyinden konuyu yakında takip etmesi ve Hasan'ı kurtarması istenmiştir[7]. Nitekim Takáts[8] ve Gustav[9] tarafından yayınlanan mektuplarını incelendiğinde Budin beylerbeyilerinin, hem payitahttan gelen bu gibi emirler üzerine hem de bunları beklemeksizin Avusturyalıların elindeki Osmanlı esirlerinin iadesi için sıklıkla harekete geçtikleri görülür.

Benzer bir durum Venedik için de söz konusudur. Mesela III. Murad, Selh-i Cemaziyülahir 988/11 Ağustos 1580 tarihli nameyle Venedik dojundan, Saruhan sancakbeyi iken İnebahtı Muharebesi'nde esir düşen ve Korfu Kalesi'nde hapiste tutulduğu haber alınan Ferhad Bey'i bulup göndermesini istenmiştir[10]. Yine Hersek Sancağı sahiline saldıran Venedik askerlerinin aldıkları esir ve eşyanın iadesi hususunda doja hitaben 9 Zilkade 990/2 Aralık 1582 tarihli iki ayrı name kaleme

---

[5] Bu ahidnâmelerin metinleri için bk. Meryem Kaçan, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

[6] *6 Numaralı Mühimme Defteri: 972/1564-1565*: *Özet, Transkripsiyon ve İndeks*, I, Ankara 1995, hk. 780, 22 Receb 972/23 Şubat 1565.

[7] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Mühimme Defteri (=MD) 15, 26/218, 4 Safer 979/28 Haziran 1571.

[8] Sándor Takáts-Ferenc Eckhart-Gyula Szekfű*, A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése I. 1553-1589*, Budapest 1915 (Bu eser kısmen Türkçe'ye tercüme edilmiştir, bk. Yasemin Metin*, Budin Paşalarının Macarca Yazışmaları İlk Bölüm (1553-1578)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004); Sándor Takáts, *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler*, çev. Sadrettin Karatay, İstanbul 1992.

[9] Bayerle Gustav, *Ottoman Diplomacy in Hungary, Letters from the Pasha of Buda, 1590-1593*, Bloomington 1972.

[10] MD 43, 174/317, Selh-i Cemaziyülahir 988/11 Ağustos 1580.

alınmıştır. Ancak Venedik balyosu Divân'a gelip, bunun için nameye gerek olmadığını, Kırka sancakbeyinin yazacağı mektubunun yeterli olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Divân-ı Hümâyûn, Kırka ile Hersek sancakbeylerine 18 Zilkade/11 Aralık'da, doja mektup göndermelerini ve alacakları cevabı bildirmelerini emretmiştir[11]. İstanbul sadece bununla yetinmemiş, Veziriazam Siyavuş Paşa kısa bir süre sonra Venedik dojuna aynı konuda bir mektup yollamıştır.[12]

Elçiler, Konsoloslar, Tüccarlar

Ahidnâmelerin esir alınmaması ve alınırsa iadesine dair hükümlerinin uygulanmadığı veya ihmal edildiği durumlarda başka vasıtaların devreye sokulması gerekebiliyordu. Osmanlı yönetimi de zaman zaman Avrupa'daki esir tebaasının kurtarılmasında Batılı diplomatik temsilcilerin ve tüccarların aracılık yapmasına müsaade ediyordu. Salvatore Bono, Tunus'taki Fransız konsolosluğunun Yeniçağ İtalyası'ndaki Müslüman esirlerin kefalet, bedel veya takas ile kurtarılmasında ne kadar önemli rol üstlendiğini ortaya koymuştur[13].

Mühimme Defterleri incelendiğinde bu tavrın sadece Kuzey Afrika'daki mahallî idarenin tasarrufundan ibaret kalmadığı, Osmanlı merkezî yönetimi tarafından da benimsendiği görülür. Nitekim 18 Rebiülevvel 972/24 Ekim 1564 tarihli bir hükme göre Floransa Balyosu Alparenco, Donsançoya isimli gayrimüslim kaptanın 150 Müslüman esiri getirmesine kefil olmuş ve bu esirler üç grup halinde getirilip teslim edilmiştir[14]. Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında Kıbrıs seferinden kaynaklanan mücadeleye denk gelen günlerde iki tarafın elindeki esir ve mahpusların takasında da İstanbul'daki Venedik balyosunun kefaleti mühim rol oynamıştır. Balyos, kendi ülkesinde bulunan Osmanlı tüccarlarının serbest bırakılıp bütün mallarıyla birlikte Dubrovnik'e gönderilmesini taahhüd etmiştir. Divân-ı Hümâyûn da, Mısır, İskenderiye, Halep, Şam ve Trablus'daki idarecilerine Haziran 1571 tarihli üç ayrı hükümle, Osmanlı tacirlerinin Dubrovnik'e geldiği anlaşıldıktan sonra, orada mahpus Venedik tüccarlarına eşya ve malları ile memleketlerine gitmelerine izin vermelerini emretmiştir[15].

---

[11] MD 48, 225/628 ve 229/638, 9 Zilkade 990/2 Aralık 1582; 237/661, 18 Zilkade 990/11 Aralık 1582.

[12] Evahir-i Zilhicce 990/16-24 Ocak 1583 tarihli bu mektup için bk. İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık, Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)*, İstanbul 2009, s. 135-136.

[13] Salvatore Bono, *Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler (Schiavi Musulmani Nell'italia Moderna)*, çev, Betül Parlak, İstanbul 2003, s. 469-503.

[14] *6 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 274, 18 Rebiülevvel 972/24 Ekim 1564.

[15] *Mühimme Defterleri*'ne istinaden Ahmet Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520?-1596),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 50; Metin Ziya Köse, *XVI. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s. 15-16.

Fransız Elçi François Savory'in yaşadıkları, böyle bir aracılık rolünün aslında diplomatlar açısından ne gibi sıkıntılar doğurabileceğini anlamamız noktasında dikkat çekicidir. Savory, Osmanlıların elindeki esir 7 Malta şövalyesine karşılık Avrupa'daki esir 29 Türk'ü kurtarmayı vaadetmiş, ayrıca Malta'da tutulan Kayseri Mirâlemi İbrahim'in de 2 bin flori bedelle serbest bırakılması ve Osmanlı topraklarına geri getirilmesi görevini üstlenmişti. Maltalı ve Türk esirlerin değişimi, bilhassa İtalya ve Batı Avrupa'daki Müslüman esirlerin kurtarılmasında belli başlı merkezlerden olan Osmanlı haracgüzârı Dubrovnik'te gerçekleşecekti. Fransız elçi, 2 Şaban 998/6 Haziran 1590'da Avrupa'da esir bulmak üzere bir çavuş refakatinde İstanbul'dan yola çıktı. Osmanlı hükümeti, Ekim 1590'da Dubrovnik beylerine, Türk esirler gelene kadar orada alıkonulacak Maltalı esirleri muhafaza edemedikleri takdirde her biri için 30 bin altın tazminat ödeyeceklerini bildirdi. Her ne kadar bundan hoşnut kalmayan Dubrovnikliler esirlerin Hersek'te bekletilmesini teklif ettilerse de Divân-ı Hümâyûn geri adım atmadı ve Maltalıları Aralık ayında Dubrovnik'e gönderdi. Esirlerden ancak altısı Dubrovnik'e ulaşabilmiş, birisi yolda hayatını kaybetmişti.

Bu arada François Savory de Avrupa'da vadettiği sayıda esir temin etmekte zorlanıyordu. Önce Roma, Floransa ve Malta'dan toplayabildiği 14 Türk esire mukabil Maltalıların serbest bırakılmasını istediyse de Dubrovnik beylerinden olumsuz cevap aldı. Aslında Dubrovnikliler de Maltalı misafirlerinden sıkılmışlar, onları tekrar İstanbul'a göndermeye çalışmışlar, fakat başarılı olamamışlardı. Nihayet 30 Türk esir Dubrovnik'e getirildiğinde ise kendilerini her ihtimale karşı garanti altına almak için Fransız elçiye, padişahın fermanı ve Hersek kadısının kararı olmadan şövalyeleri vermeyeceklerini bildirdiler. Mesele ancak Mayıs 1592'de François Savory'nin istenen fermanı almasıyla çözülebildi ve böylece Maltalılar ile Türkler takas edilebildi[16].

Savory zor da olsa vaadini yerine getirmişti. Aksi takdirde akıbeti, üstlendiği aracılık rolünü suiistimal eden Venedik'in Mısır'daki konsolosu ile aynı olabilirdi. Mısır çavuşlarından Hasan Çavuş'un Divân-ı Hümâyûn'a yaptığı şikâyete göre Venedik konsolosu, Malta Kalesi'nde esir tutulan Ahmed Kethüda'yı kurtarmak için 12 bin kronalık mal almasına rağmen dört yıldır Ahmed Kethüda'yı hürriyetine kavuşturmadığı gibi bunun için kendisine verilen malı da iade etmemişti. Balyos, bundan ötürü kadı tarafından hapsedilmiş, fakat Memlük Sultanı Kayıtbay zamanındaki bir ahidnâme gereğince tekrar serbest bırakılmıştı. Divân-ı Hümayûn, 29 Şevval 975/27 Nisan 1568'de Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'ya, bu hususu araştırmasını, doğru ise verilen altını balyostan alıp Ahmed

[16] MD 67, 30/73; MD 69, 140/280, 146/292, 149/297, 186/373; Köse, *Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri,* s. 14-15.

Kethüda'nın yetimlerine vermesini ve muhalefete kalkışırsa balyosu haps ve zimmetindeki malı tahsil etmesini emretti[17].

Barındırdığı tehlike ve sıkıntılarına rağmen Batılı diplomatların niçin Osmanlı esirlerinin kurtarılmasına aracılık ettikleri sorusunun cevabı, Osmanlı hükümeti nezdinde kazanmayı umut ettikleri ve de kazandıkları siyasî itibarda aranmalıdır. Mesela Mayıs 1593'de Osmanlıları İspanya üzerine bir donanma göndermeye ikna etmeye çalışan Fransa'nın İstanbul Elçisi Breves, Venedik Balyosu Matheo Zane'ye, Maltalılar tarafından esir alınan Türklerin özgürlüğünü garanti etmek suretiyle ulemanın desteğini aldığını söylemiştir[18]. Alman seyyah Lubenau, biraz da mübalağalı bir şekilde, İngiliz diplomasisinin de İstanbul'a getirilen Müslüman esirler sayesinde nüfûz kazanma politikasına başvurduğunu yazar. Seyyaha göre, Osmanlı-İngiliz dostluğunun başlamasında kraliçenin, Deli Mehmed de dâhil aralarında önemli kişilerin bulunduğu 12 Müslüman esiri İstanbul'a göndermesi etkili olmuştur. Bu esirler, İngiliz Kaptan Francis Drake'nin Hindistan sularında ele geçirdiği bir İspanyol yük gemisinden kurtarılmıştır. Kraliçe Elizabeth, İngiltere'ye getirilen esir Türkleri güzel bir şekilde ağırlanmış, onlara elbiseler hediye etmiş ve ellerine bütün ihtiyaçlarını giderebilecekleri kadar para da vererek elçisi William Harborne ile birlikte gemiyle İstanbul'a göndermiştir. Lubenau, kraliçenin bu tavrına mukabil, o zamandan beri İngilizlerin Türkiye'de geniş özgürlüklere sahip olduğunu, Osmanlı topraklarındaki bütün İngiliz vatandaşı esirlerin bedelsiz olarak iade edildiğini kaydeder[19].

Osmanlı hükümeti, kendi esirlerinin kurtarılmasında tıpkı diplomatlar gibi Batılı tüccarların aracılığına da izin vermiştir. Mesela Mısır Beylerbeyi İskender Paşa, Venedik tacirlerinden "Zaraif"in düşman elinde esir olan Mısır çavuşlarından Ahmed Çavuş'un oğulları Yusuf ve Mehmed'i kurtarmayı taahhüd ettiğini bildirdiğinde Divân, 27 Rebiülahir 978/28 Eylül 1570'de, adı geçen tüccarın kendi yerine bir adamını Venedik'e göndermesi şartıyla bu talebi kabul etmiştir[20]. Ceneviz'de esir iken paraları ile kurtulan Müslüman esirlerin Osmanlı topraklarına getirilmesi, 26 Receb 989/26 Ağustos 1581'de Cenevizli Andriya adlı tüccara havale edilmiştir[21]. Hac'dan gelirlerken düşmana esir olan Eğribozlu dört kişiyi İspanya'dan satın alıp getirecek olan bir başka tüccara, "Frengistan"da ikamet eden

[17] *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, II, Ankara 1997, hk. 1299, 29 Şevval 975/27 Nisan 1568. Önal, *Koca Sinan Paşa*, s. 20.
[18] *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice (1592-1603)*, IX, ed. Horatio F. Brown, London 1897 (URL: http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=95199), s. 72-72/164, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 9 Mayıs 1593.
[19] *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, II, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2012, s. 540.
[20] MD 14-1, 375/530, 27 Rebiülahir 978/28 Eylül 1570.
[21] MD 46, 22/42, 26 Receb 989/26 Ağustos 1581'de.

"Françesko"ya, yol emniyeti için 19 Zilhicce 989/14 Ocak 1582 tarihli bir ferman verilmiştir.[22]

Hem Cenevizli hem de "Frengistanlı" tüccara, esirlerle birlikte yanlarında getirecekleri ticareti yasak olmayan mal ve eşyalara yolları üzerindeki Osmanlı idarecilerinin müdahalede bulunmalarını âmir fermanlar verilmesi, tacirlerin bu işten elde edecekleri kârı açıklar. Mamafih, 21 Şevval 980/24 Şubat 1573 tarihli bir hükümden, tüccarlara verilen bu hakkın kimi zaman suiistimal edildiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Aydın sancakbeyi, limana gelen bir barçada yasaklı mal olduğunu haber almış ve teftiş için adamlarını göndermiştir. Gemidekiler, sancakbeyinin adamlarının görevlerini yapmalarına izin vermemişler, limandan ayrılıp açığa demirlemişler, yüklerinin kontrol edilmemesine dair ellerinde padişahın emri olduğunu iddia etmişler, lakin emr-i şerifi göstermeleri istenince buna da yanaşmamışlardır. Bunun üzerine sancakbeyinin adamları, iskelede yakaladıkları Mustafa, Hürrem, Osman ve Hüseyin isimli kimseleri, "gemi içinde olan sahtiyan, balmumu, penbe ve sair metâyı" satmakla itham etmiştir. Mezkûr kimseler ise, "bizüm Frengistan'da esirlerimiz vardır, onları halas eylemek için muamele eyledik" şeklinde kendilerini savunmuşlardır. Aydın sancakbeyine göre, bu bahane doğru olmayıp adı geçen kimseler daima "Frengistan"a yasaklı mal satmaktadırlar. Durumu değerlendiren Divân-ı Hümâyûn, sancakbeyine, Mustafa, Hürrem, Osman ve Hüseyin'in suçları sabit olursa küreğe konulmalarını emretmiştir.[23]

Esir Kurtarmaya Gönderilenler

Osmanlı yönetimi, esirlerini geri almak için sadece Batılı aracıların insafına sığınmamış, bu maksatla bazı kimseleri de Avrupa'ya göndermiştir. Bunlardan Yeniçeri Mustafa, Fransa'ya gitmiş, birçok Müslüman'ın esaretten kurtulmasını sağlamıştı. Ayrıca bir kalenin fethinde de yararlılık gösteren Mustafa, bütün bu hizmetlerine mukabil yeniçeri ağasının ricasıyla, 25 Şevval 963/1 Eylül 1556'da silahdarlığa terfi ettirilmiştir[24].

Ahmed Çavuş da, Silahdar Mehmed'in Kazakların esir alınıp fidye ile serbest bıraktıkları, fakat yolda gelirlerken Kamanis kapudanı tarafından tekrar alıkonulan

[22] MD 46, 281/642, 19 Zilhicce 989/14 Ocak 1582.
[23] Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-metin), Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, hk. 275, 21 Şevval 980/24 Şubat 1573.
[24] MD 2, 129/1295, 25 Şevval 963/1 Eylül 1556.

bir oğlu, iki kızı ve beş cariyesini kurtarmaya gönderilmiştir[25]. Divân, 27 Şaban 996/22 Temmuz 1588'de Budin beylerbeyine, Şehzade Mehmed'in lalası Mustafa'nın eşinin kardeşi ve Şehid Müezzinzâde Ali Paşa'nın oğlu olan Mahmud Bey'in, Şubat 1587'de Peçuy Sancakbeyi Şehsüvar Bey'in komutasında yapılan savaşta Habsburlara esir düştüğünü belirterek, bir adamını kaysere gönderip Mahmud Bey'i her ne surette olursa kurtarmasını emretmiştir[26]. Kapıcıbaşı Abdülkerim de, Habsburg İmparatorluğu'ndaki esirlerin kurtarılmasıyla görevlendirilmiştir. Rumeli sınırlarındaki sancakbeylerine ve beylerbeyilerine hitaben yazılan 17 Şevval 1003/25 Haziran 1595 tarihli fermanda, "sınırdaki gazilerden şimdiye kadar düşmana esir olanlar ne şekilde kurtarılmışlar ise bundan sonra da o yolla kurtarılmaları" için Abdülkerim'e yardımcı olmaları emredilmiştir[27].

Devlet, aynı maksatla kendi görevlilerinin yanı sıra gayrimüslim tebaasından kimseleri de kullanmıştır. Sakızlı Bizesidero ismindeki zimmî, düşman ülkesinde esir tutulan ve isimleri yeniçeri ağası tarafından kendisine yazılı olarak bildirilen 10 yeniçeriyi kurtarmakla görevlendirilmiştir. Bizesidero'ya, denizdeki seyahatini güvenle yapabilmesi için 2 Şaban 967/28 Nisan 1560 tarihli bir ferman verilmiştir[28]. Yine bir zimmî olan Agostine Manoli ise, Dobrovnik'te esir tutulan Mehmed ve Piyale'yi teslim almaya gönderilmiştir[29]. Bu tür görevlendirilmelerden başka 28 Rebiülevvel 976/20 Eylül 1568 tarihli hükümden anlaşılacağı üzere Venedik'ten bir Müslüman esiri getirmeyi tahhüd eden Kanbor Staline isimli zimmî gibi kimseler de bu işe gönüllü olabiliyordu[30]. 1 Rebiülahir 985/19 Mayıs 1577 tarihli hükme göre bir başka zimmî, Napoli'de yedi senedir esaret hayatına mahkûm olan bir Türk'ü kurtarmaya söz vermişti[31].

Divân-ı Hümâyûn, kendi akrabalarını hürriyetlerine kavuşturmaya gidecek kimselere de yardımcı oluyordu. Mesela daha önce ismi geçen Saruhan Alaybeyi Ferhad'ın III. Murad'ın nâmesine rağmen serbest bırakılmaması üzerine Kurd isimli kimse, Ferhad Bey'i kurtarmak için Venedik'e gitmek isteyince Divân'dan müspet cevap almıştır. Kurd'a yollarda kimsenin kendisine mani olmamasına dair 28 Şevval 989/25 Kasım 1581 tarihli bir emir verilmiştir[32]. Keza Anadolu beylerbeyi, İstanbul'dan, Yahşi isimli kimsenin, akrabası olup Biga beyi iken ölen

---

[25] MD 48, 347/1018, 27 Safer 991/22 Mart 1583; Hasan Yıldız, *49 numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 8-9, hk. 19, 5 Rebiülevvel 991/29 Mart 1583.
[26] MD 64, 5/16, 27 Şaban 996/22 Temmuz 1588.
[27] MD 73, 98/222, 17 Şevval 1003/25 Haziran 1595.
[28] MD 4, 62/631, 2 Şaban 967/28 Nisan 1560.
[29] Süleyman Nacak, *34 Numaralı Mühimme Defteri (h.986/m.1578) Transkripti ve Değerlendirmesi (s.164-326 arası)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 189, hk. 662; Köse, *Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri*, s. 14.
[30] *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 2124, 28 Rebiülevvel 976/20 Eylül 1568.
[31] Köse, *Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri*, s. 14.
[32] MD 45, 372/4510, 28 Şevval 989/25 Kasım 1581.

Ahmed Bey'in oğlu Münim'i esaretten kurtarmaya gitmesine izin verilmesini ve bu süre zarfında Yahşi'nin Kütahya'daki timarına müdahalede bulunulmamasını rica etmiştir. Divân, Selh-i Safer 982/20 Haziran 1574'de istenen izin ve teminatı vermiştir[33]. Şayet 18 Receb 982/3 Kasım 1574 tarihinde Ahmed Bey'in oğlu olduğunu ve esaretten kurtulduğunu bildirip Kütahya Sancağı'nda 20 bin akçelik zeamete mutasarrıfken şehid olan kardeşi Yusuf'un zeametinin kendisine verilmesini talep eden kimse[34] Mümin ise, Yahşi akrabasını kurtarmayı başarmış demektir.

Esir Takası/Mübadele

Aracıların, akrabaların, resmî görevlilerin veya bu işe gönüllü olanların kurtaramadıkları bir esir için bazen tek çare kendisine karşılık bir esir verilmesi olabiliyordu.

Takas süreci, kimi zaman bizzat hükümdarlar arasındaki yazışmalarla yürütülüyordu. Mesela Habsburg imparatoru, senelik haracıyla birlikte birkaç Müslüman esiri İstanbul'a göndermiş, buna mukabil tebaasından Kanije'den esir alınan 23 kişi ile panayıra giderken esir olunan "Rac İstefan" isimli adamının serbest bırakılmalarını istemiştir. II. Selim ise, bunu kâfi görmemiş ve imparatora uzun bir liste göndermiştir: Avusturyalıların ellerindeki Kurd Ağa ve Süleyman Ağa ile yoldaşlarını; Kurd Voyvoda'yı ve Şaban Kethüda'nın yoldaşları Ahmed ve İskender'i; Ali Ağa ve 15 yoldaşını; Behram Ağa ile 18 yoldaşını; Göle sancakbeyi iken vefat eden Sinan Bey'in Sinan isimli voyvodasını; 8 nefer Budin yeniçerisini; Bosna serhaddi ve Graniçe ile Sarvaş palankalarından esir alınan Müslümanlar'ı serbest bırakacaktı. Ayrıca daha önce serbest bırakılan İbrahim Ağa'nın cebren alınan kefaleti kaldırılacak, Avusturyalıların yağmaladıkları Budin kasaplarının koyunları ve yanlarında götürdükleri çobanlar iade edilecekti[35].

Bir başka tarihte Habsburg yönetimi, Budin beylerbeyine, Silahdar Hüseyin'in serbest bırakılması karşılığında, evvelce Tata ile Yanık arasında esir edilen 15 Avusturyalı'nın serbest bırakılmasını teklif etmiş, beylerbeyi de bu talebi İstanbul'a iletmiştir. Divân-ı Hümâyûn, Budin beylerbeyine hitaben kaleme alınan

[33] MD 25, 176/1759, 29 Safer 982/20 Haziran 1574.
[34] MD 25, 312/2866, 18 Receb 982/3 Kasım 1574.
[35] MD 25, 240/2231, 23 Rebiülahir 982/12 Ağustos 1574; MD 26, 294-295/854, 30 Receb 982/15 Kasım 1574; 313-315/908, 1 Şaban 982/16 Kasım 1574. İlk defterdeki hükümde iadesi mevzubahis Habsburglu esir sayısı, 22 kişi olarak kaydedilmiştir.

15 Ramazan 977/21 Şubat 1570 tarihli bir hükümle, talebi kabul ettiğini bildirmiş, ayrıca bu hususta imparatora bir nâme gönderilmiştir[36].

Hükümdar arasındaki nâmelerin yanı sıra İstanbul'a sürekli olarak, kendi idarecilerinden, esir düşen akrabaları ya da adamları ile takas edilmek üzere kendilerine esir verilmesine dair ricalar iletiliyordu. Bu talep iki şekilde karşılanıyordu. Bunlardan birincisi, takas için mîrî esirin verilmesiydi ki, böyle durumlarda talep sahibi genelde İstanbul'a istediği esiri ismen bildiriyordu. Mesela Lipva Çeribaşısı Ali, Bosna Sancakbeyi Ferhad Bey'in İstanbul'a gönderdiği mîrî esirlerden "Lode Voyvoda"nın, küffarla savaşırken esir düşen kardeşi Süleyman'la takasta kullanılmak üzere kendisine verilmesini istemiş ve Divân, 4 Rebiülahir 982/24 Temmuz 1574'de bu talebi uygun bulmuştur[37].

Kilis Sancakbeyi Ferhad Bey'in Obronica-i cedid Kalesi Haramibaşı Mahmud Ukkâş'ı esaretten kurtarmak için yaptıkları bu noktada son derece dikkat çekicidir. Ferhad Bey'in payitahta bildirdiğine göre, Mahmud Ukkâş geçen sene kâfirlere esir düşmüştü. Gayet dilaver bir kimse olduğundan adı anıldıkça Zadre'nin kadın ve erkekleri, korkuya kapılırdı. Onlardan birçoğunun kellesini kestiği için şimdi de onlar Ukkâş'ı katletmek istiyorlardı. Fakat kendisi, "Osmanlı tarafında olan esirlerinizi kılıçtan geçiririz" şeklinde Zadrelilere mektup gönderip korkuttuğundan şimdiye kadar buna cesaret edememişlerdi. Parayla veya başka bir yolla Mahmud Ukkâş'ı kurtarmak mümkün olmayıp lâkin bilfiil Zadre knezinin kardeşi olup donanma tarafından esir alınan Françesko adlı kimse ile mübadele edilirse kurtarılabilirdi. Divân-ı Hümâyûn, 3 Şaban 979/21 Aralık 1571 tarihli hükümle Cezayir beylerbeyine, Mahmud Ukkâş'ın kurtarılması için Françesko'yu Obronica-ı atîk Kalesi Kethüdası Ahmed'e teslim etmesini emretmiştir[38]. Yine Cezayir beylerbeyine 20 Şaban 988/30 Eylül 1580'de, Budin'de zeamete mutasarrıf iken esir düşen akrabası Ali Voyvoda'yı esaretten kurtarabilmesi için tersanedeki bir esiri mirahura teslim etmesine dair emir yazılmıştır[39].

Sadece Osmanlı ümerası değil Kırım Hanı Devlet Giray Han da İstanbul'dan benzer bir talepte bulunmuştur. Oğlu Mehmed Giray'ın adamlarından İbrahim'in kardeşi olup Sigetvar Seferi esnasında Göle Kalesi civarında esir düşen Zeynel Han'la mübadele etmek için Petro isimli mîrî esirin kendisine verilmesini istemiş, İstanbul da bunu geri çevirmemiştir. Ancak Budin beylerbeyine, serhad beyleri ile

---

[36] Orhan Paşazâde, *9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570, Özet ve Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 1, hk. 1, 15 Ramazan 977/21 Şubat 1570.

[37] MD 25, 225/2112, 4 Rebiülahir 982/24 Temmuz 1574; MD 26, 124/323, 13 Rebiülahir 982/2 Ağustos 1574.

[38] Kazım Kürşat Yücel, *18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, hk. 175, 3 Şaban 979/21 Aralık 1571.

[39] MD 43, 257/478, 20 Şaban 988/30 Eylül 1580.

haberleşip Zeynel Han'ın bu şekilde serbest kalması mümkünse Petro'yu göndermesi, aksi takdirde esiri tekrar İstanbul yollaması emredilmiştir[40].

Başkente ulaşan takas amaçlı esir istekleri, ikinci olarak, serhad ümerâsının ellerindeki esirler verilerek karşılanıyordu. Klis Beyi Ferhad Bey, Bosna ocaklarından Bahtiyar'ın kardeşi ile mübadele için tedarik edilecek bir esirin gönderilmesini rica etmiştir. Ancak Divân-ı Hümâyûn, 17 Muharrem 979/11 Haziran 1571'de Ferhad Bey'e, oradaki esirlerden münasip gördüğü birisini takasta kullanmasını emretmiştir[41]. Harem mensuplarından Süleyman, amcası olan ve Şehsüvar Bey'in mağlubiyetinde esir düşen Peçuy züemasından Mustafa Bey'in bir esir karşılığında kurtarılmasını rica ettiğinde ise 9 Zilkade 999/29 Ağustos 1591'de Budin beylerbeyine kendisine ya da diğer beylere ait esirlerden birisini vererek mutlaka adı geçen kimseyi kurtarması emredilmiştir[42]. Keza benzer talepler neticesinde, adamlarından Behram'ı kurtarması için Hatvan sancakbeyine bir ve kardeşini kurtarması amacıyla Segedin sancakbeyine de dört esir vermesine dair Budin beylerbeyine fermanlar yazılmıştır[43].

Osmanlı yönetimi, tebaasından birisini takasla esirlikten kurtarmak için bu talepleri beklemeksizin de harekete geçebiliyordu. Nitekim 16 Safer 962/10 Ocak 1555'de Budin beylerbeyine, Rumeli çavuşlarından olup Tımışvar seferinde esir düşen Ahmed'in ele geçirilecek münasip bir esirle takas edilerek kurtarılması emredilmiştir[44]. 23 Şaban 975/22 Şubat 1568'de Sigetvar sancakbeyinden, Hormeş adlı kalede esir mahpus tutulan Kargacıbaşı-oğlı Cafer'i, mukabilinde bir esir vererek, bahasını ödeyerek veya her ne şekilde mümkünse düşmandan kurtarmaya çalışması istenmiştir[45]. 5 Muharrem 984/4 Nisan 1576'da da Bosna sancakbeyine, Velika Kalesi azepler ağası iken düşman tarafından esir alınan ve Zağrep Kalesi'nde hapsedildiği bildirilen Bekir'i hürriyetine kavuşturması hususunda aynı mealde bir ferman yazılmıştır[46]. 21 Safer 991/16 Mart 1583'de Budin beylerbeyine, Fülek farisleri ağası iken düşmanla yaptığı harplerde vücudunda yarasız yeri kalmayan Hüseyin Ağa'nın esir düştüğünün haber alındığı bildirilerek,

---

[40] MD 24, 257/682, 26 Muharrem 982/18 Mayıs 1574; MD 25, 146/1522, 1 Safer 982/23 Mayıs 1574.

[41] İbrahim Ethem Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 179-356),* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 193, hk. 350/569, 17 Muharrem 979/11 Haziran 1571.

[42] MD 73, 300/677, 9 Zilkade 999/29 Ağustos 1591.

[43] MD 48, 91/246, 25 Şaban 990/14 Eylül 1582; 133/361, 23 Ramazan 990/21 Ekim 1582; 278/801, 6 Muharrem 991/30 Ocak 1583; 314/929, 8 Safer 991/3 Mart 1583.

[44] MD 1, hk. 1583, 16 Safer 962/10 Ocak 1555.

[45] *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 909, 23 Şaban 975/22 Şubat 1568.

[46] MD 27, 382/917, 5 Muharrem 984/4 Nisan 1576.

kendisini ilk ele geçecek esir ile mübadele edip kurtarması emredilmiştir[47]. Payitaht, Bosna ocak-câdelerinden olup 14 seneden beri düşmanın elinde esir bulunduğu bildirilen Osman Ağa ile mübadele edilmesi için "Körü Andreya Şevik"i ve Estergon Kalesi Azepler ağası Üveys için de "Markas" adlı esiri 13 Cemaziyülevvel 996/10 Nisan 1588'de Bosna'ya göndermiş ve beylerbeyinden, Osman Ağa ile Üveys Ağa'yı ne suretle olursa olsun kurtarmasını istemiştir[48].

Divân-ı Hümâyûn, ayrıca kendi elindeki esirlerden gelen takas tekliflerine de kapısını açık tutuyordu. Bosna sınırında esir alınan Hırvat beylerinden Mihail, kendi hürriyetine mukabil Hırvatların ve Macarların elindeki isimleri belirlenen 12 kişiyi ve onlardan başka 8 Müslüman esiri serbest bıraktırmayı taahhüd etmiştir. Bu teklif Divân-ı Hümâyûn tarafından kabul edilmiş ve Mihail Budin'e gönderilmiştir. Bir ara Mihail, serbest bıraktıracağı kişiler arasından Habib'in ismini çıkartmışsa da Azepler ağası Mehmed ve diğer kişilerin yaptıkları şikâyet üzerine Divân-ı Hümâyûn, adı geçenin tekrar listeye dâhil edilmesini emretmiştir[49]. Bosna beylerbeyinin gönderdiği esirlerden birisi de, Şehzâde Mehmed'in 1582'deki sünnet şenliği esnasında, 13 Müslüman esiri kurtarmayı vaadedince Sigetvar'a gönderilmiştir. 9 Muharrem 991/2 Şubat 1583'de Sigetvar sancakbeyine, bu kişiyi taahhüdünü yerine getirirse salıvermesi ve kendisinden İstanbul'da kararlaştırılandan daha fazla esir kurtarmasını istemesi emredilmiştir[50].

Bu konuda son olarak İstanbul'un, akrabasıyla takas edebilmek için kendi silahıyla bir esir temin etmek isteyenlere de icazet verdiği belirtilmelidir. Sarvaş Azabları ağası olub Eced kalesinde esir tutulan Kardeşi Mustafa'yı bu şekilde kurtarmak isteyen Yusuf adlı kişinin başvurusu 28 Muharrem 987/2 Mart 1579'da kabul edilmiştir[51].

Esir Kurtaranların Taltifi

Esirlerin kurtarılması meselesinde Osmanlı yönetiminin câlib-i dikkat uygulamalarından birisi de, bunun için kendi canını tehlikeye atanları taltif etmesidir. Osmanlı malî belgelerinde, esirler düşenleri silahıyla kurtaranların ödüllendirilmesine dair pekçok kayıt bulmak mümkündür.

Denizden gelip Beşan Köyü'nü yağlayan ve 15 kişiyi esir alan düşmanın elinden bunları geri alan Mustafa'nın timarı Avlonya sancakbeyinin arzıyla 17 Cemaziyülahir 964/17 Nisan 1557'de zam yapılmak suretiyle zemaete dönüştürülmüştür[52]. Habsburlulara esir düşen Budin gönüllülerinden dört askeri düşmanla muharebe ederek kurtaran Estergon azepleri ağalarından Nasuh'a 6

[47] MD 48, 336/985 ve 336/987, 21 Safer 991/16 Mart 1583.
[48] MD 62, 218/492, 13 Cemaziyülevvel 996/10 Nisan 1588.
[49] MD 48, 71-72/199-201, 5 Şaban 990/25 Ağustos 1582; 234/653, 18 Zilhicce 990/13 Ocak 1583; 292/858, 13 Muharrem 991/6 Şubat 1583.
[50] MD 48, 283/822, 9 Muharrem 991/2 Şubat 1583.
[51] MD 37, 103/1183, 28 Muharrem 987/2 Mart 1579.
[52] MD 2, 243/2158, 17 Cemaziyülahir 964/17 Nisan 1557.

Şevval 967/30 Haziran 1560'da timar verilmiştir[53]. 24 Safer 968/14 Kasım 1560'de Batanik Kalesi Farisleri ağası Osman, Budun varoşu amillerinden Mihail'i ve arkadaşını; 28 Safer 968/18 Kasım 1560'da da Ciğerdelen farislerinden Hamza oğlu Bali, Budin gönüllülerinden bir ve beşlilerinden iki askeri Hasburglu haydutlardan kurtardıkları için aynı şekilde ödüllendirilmişlerdir[54]. Bir yeniçeriyi esir almış olan bir Habsburglu süvariye rast gelip, süvarinin başını kesen ve yeniçeriyi geri getiren Budin Beylerbeyi Sokulluzâde Mustafa Paşa'nın adamlarından Mustafa da 16 Safer 978/20 Temmuz 1570'de bu sayede timar alanlardandır[55].

Selanik'ten Kıbrıs'a giderken düşmana yakalanan ve Mesina'ya götürülmek istenen bir Osmanlı gemisini kurtaran Dimyat ve Reşid beyi Şaban Bey'in senelik gelirine 20 bin akçe zam yapılmıştır. Bu hadisede yararlılık gösteren Şaban Bey'in adamlarından Abdullah oğlu Yusuf'a da 5 Cemaziyülevvel 982/23 Ağustos 1574'de timar verilmiştir[56].

[53] MD 4, 92/943, 6 Şevval 967/30 Haziran 1560.
[54] MD 4, 157/1598, 158/1616.
[55] MD 8, 82/906, 16 Safer 978/20 Temmuz 1570.
[56] MD 25, 246/2278, Rebiülahir 982/Temmuz-Ağustos 1574; 253/2340, 5 Cemaziyülevvel 982/23 Ağustos 1574.

Kaynakça:

6 Numaralı Mühimme Defteri: 972/1564-1565: *Özet, Transkripsiyon ve İndeks*, I, Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), I-II, Ankara 1997.

AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2014.

A*vrupalı Esireler ve Müslüman Efendileri, "Türk" İllerinde Esaret Anlatıları*, der. İrvin Cemil Schick, İstanbul 2005.

AYDIN, Yusuf Alperen*, XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Mühimme Defteri (=MD), nr. MD 1-2, 4, 8, 14-1, 15, 24-27, 37, 43, 45-46, 48, 62, 64, 67, 69, 73.

BONO, Salvatore, *Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler (Schiavi Musulmani Nell'italia Moderna)*, çev, Betül Parlak, İstanbul 2003.

BOSTAN, İdris, *Adriyatik'te Korsanlık, Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)*, İstanbul 2009.

Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice (1592-1603), IX, ed. Horatio F. Brown, London 1897 (URL: http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=95199).

ÇAKIR, İbrahim Ethem, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 179-356),* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006.

ÇELİK, Sıtkı, *21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-metin), Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

DURSTELER, Eric R.*, İstanbul'daki Venedikliler, Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, çev. Taciser Ulaş Belge, İstanbul 2012.

GÖKALP, Haluk, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Serüzeşt-nâmeler*, İstanbul 2009.

GUSTAV, Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary, Letters from the Pasha of Buda, 1590-1593*, Bloomington 1972.

KAÇAN, Meryem, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

KAYGUSUZ, Zülfiye, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Tahlil ve Transkripsiyonu (s. 1-178),* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006.

KÖSE, Metin Ziya, *XVI. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

KUMRULAR, Özlem, *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni, Türk Korkusu*, İstanbul 2008.

KUMRULAR, Özlem, *İslam Korkusu, Kökenleri ve Türklerin Rolü*, İstanbul 2012.

KURTARAN, Uğur, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006.

Macaristanlı György, *Türkler, Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme*, çev. Lale Aslan Özcan, İstanbul 2009.

MATAR, Nabil, *Keşifler Çağı'nda Türkler, Mağripliler ve İngilizler*, çev. Hasan Baktır- Mustafa Kırca, İstanbul 2012.

METİN, Yasemin*, Budin Paşalarının Macarca Yazışmaları İlk Bölüm (1553-1578)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

NACAK, Süleyman, *34 Numaralı Mühimme Defteri (h.986/m.1578) Transkripti ve Değerlendirmesi (s.164-326 arası)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Osmanlı'da Bir Köle, Brettenli Michael Heberer'in Anıları (1585-1588), çev. Türkis Noyan, İstanbul 2003.

ÖNAL, Ahmet, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520?-1596),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012.

PAŞAZÂDE, Orhan*, 9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570, Özet ve Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centruries), ed. Gezá Dávid-Pál Fodor, Leiden-Boston 2007.

Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589, II, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2012.

SEIDEL, Friedrich, *Sultanın Zindanında, Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010.

TAKÁTS, Sándor, *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler*, çev. Sadrettin Karatay, İstanbul 1992.

TAKÁTS, Sándor-Ferenc Eckhart-Gyula Szekfű, *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése I. 1553-1589*, Budapest 1915.

VILLALÓN, Cristóbal de, *Türkiye Seyahati, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İstanbul, 1557 yılında Bir Elyazması, Osmanlılara Esir Düşen Pedro'nun Anıları*, çev. Yeliz Demirören, İstanbul 2011.

VRATISLAV, Baron V., *Baron Vratislav'ın Anıları, XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1998.

YILDIZ, Hasan, *49 numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

YÜCEL, Kazım Kürşat, *18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, hk. 175, 3 Şaban 979/21 Aralık 1571.